

Descoperiri funerare neolitice din județul Satu Mare

Ciprian ASTALOȘ, Cristian VTRAG

Introducere¹

Arheologia funerară a trezit întotdeauna un viu interes atât din partea specialiștilor, cât și a publicului larg. Cercetarea contextelor mortuare a contribuit substanțial (în funcție și de orientarea teoretică a cercetătorilor) la cunoașterea vieții sociale și economice a comunităților umane, la rafinarea cronologilor și definirea grupurilor culturale, desigur, fiind explorate și alte direcții de cercetare (de exemplu cea a simbolismului funerar). Importanța studierii resturilor osteologice umane abia dacă mai trebuie subliniată, dincolo de simpla determinare a sexului și a vârstei, fiind și alte aspecte pe care cercetarea antropologică contemporană le impune, cum ar fi estimarea stării de sănătate a unei populații².

În România, descoperirile funerare ca sursă de cunoaștere privilegiază obiectivele orientării cultural-istorice (cronologia, tipologia și atribuirea culturală) și mai puțin celelalte obiective ale cercetării impuse de mult în cercetarea occidentală (aspectele sociale, biologice, etc). Totuși, în ultimii ani se remarcă tendința spre specializarea unor cercetători în domeniul arheologiei funerare, precum și apariția unor studii teoretice³.

În nord-vestul României, pentru epoca neolică, deși încă reduse numeric, descoperirile de contexte funerare s-au înmulțit în ultimii ani, grație în primul rând săpăturilor preventive. O scurtă sinteză privitoare la descoperirile mortuare din nord-vestul României a apărut recent⁴. În ansamblu, ceea ce cunoaștem până la ora actuală despre înmormântările din zona nord-vestică a României în neolic este puțin, în mare parte insuficient sau neclar documentat chiar și pentru criteriile de rigurozitate ale arheologiei tradiționale. Spre exemplu, analizele antropologice, fie și numai la nivel elementar (determinarea sexului și vârstei), sunt aproape inexistente.

Scopul acestui articol este de a introduce în circuitul științific datele referitoare la descoperirile funerare neolitice din județul Satu Mare. Descoperirile fiind puțin numeroase, am ales să prezentăm toate datele de care dispunem, atât din cercetările mai vechi, cât și din cele recente, într-o manieră cultural-istorică, chiar dacă cu unele accente critice.

Repertoriu

Pentru prezentarea descoperirilor funerare (sau ipotetic funerare) din județul Satu Mare, am ales repertorierea siturilor cu descoperiri, în ordine alfabetică (*planșa I-1*).

Modelul utilizat la alcătuirea unei fișe de sit în cadrul repertoriului, cuprinde următoarele elemente:

- *sit*: denumire (localitate, punct) și poziție administrativă (sat, comună, oraș)
- *context*: e prezentat contextul general al descoperirii – date esențiale despre sit (amplasare, complexe descoperite, un scurt istoric al cercetărilor)
- *descriere*: cuprinde prezentarea amănuntea a descoperirii, inclusiv contextul imediat al acesteia (cum ar fi descrierea complexelor de care sunt sau ar putea fi legate mormintele)
- *cronologie / încadrare culturală*: descoperirea funerară e încadrată larg în perioadă (neolic timpuriu, mijlociu sau târziu) și atribuită unei „cultiuri arheologice” (în toate cazurile pe baza ceramicii din complex și/sau sit)
- *bibliografie*: sunt citate principalele lucrări în care apar informații referitoare la descoperirea mortuară; în plus, unde am considerat necesar, sunt citate și lucrări despre sit în general, dar care nu cuprind referiri la descoperirile funerare.

¹ Mulțumirile autorilor se îndreaptă către: Cătălin Lazar și Raluca Kogălniceanu pentru sprijinul bibliografic și discuțiile asupra practicilor funerare neolitice, Gheorghe Lazarovici și Zoia Maxim pentru observațiile asupra ceramicii de la Halmeu, Andrei Soficaru, Valentin Radu și Elisabeta Berendi pentru determinarea resturilor osteologice de la Halmeu, Constantin Hăță pentru determinările de sedimente și roci și identificarea ocrului, tot din complexele de la Halmeu, Enikő Mándi și Toma Barbu pentru contribuția la realizarea ilustrației.

² Luby 2000

³ Motzoi-Chicideanu 2003; Sirbu 2003

⁴ Băcuet-Crișan 2005

1. Andrid – Păsune / Ördöngös (com. Andrid)

Context: Situl a fost descoperit în 1987 pe un grind, în stânga șoselei Dindești – Andrid, la intrarea în comuna Andrid, ca urmare a unor lucrări de îndiguire. Situl a fost parțial distrus de respectivele lucrări, singura măsură de salvare luată fiind colectarea ceramiciei de către profesor I. Ciarnău de la școală din Dindești. (Re)verificând în 1997 materialele colectate de I. Ciarnău, J. Németi constată că acestea sunt amestecate cu materiale aparținând altor epoci și chiar situri(?)

Descriere: Potrivit relatărilor muncitorilor, au fost descoperite patru morminte de inhumare în poziție chircită. Nu există observații privind orientarea sau inventarul mormintelor.

Cronologie / încadrare culturală: neolicul mijlociu, cultura Pișcolt, faza mijlocie

Bibliografie: Németi 1999, p. 29

2. Carei – Cozard / Kozárd (oraș)

Context: Situl se află la est de Carei, pe terasa joasă a pârâului Mergheș, un affluent al Crasnei. Cercetat atât prin săpături de salvare în anii 1980 cât și sistematice în anii 1990 de către N. Iercoșan, situl pare a fi destul de întins (5,6 ha). O acumulare mai intensă a sedimentelor neolitice se remarcă în cea mai înaltă parte a terenului, un perimetru de cca. 90 x 80 m, în care s-a identificat un strat de cultură, cu o grosime de până la 50 cm. Complexele cercetate sunt: locuințe de suprafață, gropi menajere, vetre și morminte (cu mențiunea că enumerarea este provizorie deoarece rezultatele săpăturilor nu au fost publicate în întregime).

Descriere: Au fost săpate două morminte de inhumare (notate M1 și M2), plasate în marginea nordică, respectiv estică a unei gropi (G2) (*planșa I-3*). Descrierea acestora, mai ales a mormintelor și a relației acestora cu groapa este insuficient de clară. În plus scara la care e publicat planul acestor complexe nu permite o completare mulțumitoare a informației. Groapa G2 avea diametrul maxim la conturare de 3,10 m și la bază de 1,95 m, atingând o adâncime de 2,40 m – de la suprafață actuală a solului – și 1 m – de la nivelul sterilului arheologic. Pe fundul gropii era un mic prag din lut crujat care împărtea groapa în două. Materialul arheologic din groapă era bogat și divers: ceramică, piese din piatră și os, oase de animale, chirpici, cenușă și cărbuni. Mormintele erau plasate în marginea G2 și, conform autorului săpăturilor, „nu ating ori intersecțează groapa G2”. În schimb, G. El Susi, în analiza arheozoologică a gropii G2, menționează prezența oaselor umane, ”relativ întregi”, indicând proveniența lor ca fiind din M1, a cărui groapă ar intersecta groapa G2. Desenul complexelor sugerează că marginile mormintelor ar fi intersectate de groapa G2. Datele pe care le avem permit totuși o descriere destul de detaliată a mormintelor.

Groapa mormântului M1, situată în marginea nordică a G2, s-a conturat slab în steril (-1,40 m) ca având forma ovală și dimensiunile de 65 x 35 cm. Adâncimea la care a fost surprins fundul M1 este potrivit cifrelor de pe desen -1,80 m, ceea ce înseamnă o adâncime de 40 cm de la nivelul identificării gropii mormântului. Scheletul era friabil, slab conservat, ”puternic chircit” și întins pe partea stângă. Orientarea scheletului era VSV-ENE⁵, cu privirea îndreptată probabil spre NV. Conform planului, e de presupus că orientarea mormântului și aceeași cu orientarea scheletului. În fine, mormântul este fără inventar funerar păstrat.

Mormântul M2, situat în marginea estică a G2, s-a conturat la aceeași adâncime ca precedentul (-1,40 m), dar atinge adâncimea de -1,90 m de la suprafață solului, deci 50 cm de la nivelul de identificare a gropii acestuia. Forma gropii mormântului e ovală, cu dimensiunile de 78 x 35 cm. Scheletul era friabil, ”puternic chircit”, întins pe partea stângă, cu mâinile îndoite sub cap. Orientarea scheletului era (aproximativ) S-N, iar în ceea ce privește direcția privirii este hazardat să ne pronunțăm pe baza desenului mult prea schematic. La fel ca în cazul primului mormânt, potrivit planului, orientarea mormântului e similară celei a scheletului. și în acest caz, inventarul funerar lipsește.

Cronologie / încadrare culturală: neolicul târziu, cultura Herpály

Bibliografie: Iercoșan 1997; El Susi 1997, p. 59

3. Cămin – Stația de pompă (sat, com. Căpleni)

Context: Situl a fost descoperit cu ocazia lucrărilor de hidroameliorații din 1982–1983 de pe malul stâng al Crasnei, lucrări care au deranjat mai multe complexe arheologice (vetre, locuințe de suprafață, gropi menajere). Intervenții de salvare a unor complexe și a materialului arheologic au fost făcute de J. Németi.

⁵ Orientarea a fost determinată după desen, în text fiind dată greșit: VSV-NNE (Iercoșan 1997, p. 24)

Descriere: J. Németi menționează un mormânt de inhumare distrus, aflat în apropierea gropii menajere nr. 1/1983, în malul taluzat al Crasnei. Printre oasele deranjate s-a identificat un topor (*planșa I-4*) din piatră șlefuită, neperforat, care a făcut probabil parte din inventarul mormântului.

Cronologie / încadrare culturală: neolicul târziu, cultura Herpály

Bibliografie: Németi 1987, p. 23, 46, fig 16/2; Németi 1999, p. 76

4. Căpleni - Togul lui Reök / Reök – tag (com. Căpleni)

Context: Situl se află pe un grind de mici dimensiuni (65 x 60 m) din marginea fostei mlaștini Ecedea. Săpăturile arheologice din 1986 și 1987 au dus la descoperirea a două gropi menajere, a unei probabile locuințe de suprafață și a unui mormânt. Stratul de cultură variază între 15/25 cm și 60/70 cm.

Descriere: Mormântul de inhumare (M2/1987) (*planșa I-5/2*) a fost descoperit în capătul vestic al secțiunii S II. Cel mai apropiat complex cunoscut, aflat la cca. 3–5 m distanță, este presupusa locuință de suprafață. Groapa mormântului nu s-a conturat clar, nefiind mai adâncă decât baza stratului de cultură. Scheletul a fost identificat la adâncimea de -1,10 m, în poziție chircită (accentuat?) pe partea stângă. Orientarea scheletului era S–N (sau mai curând SSE–NNV, conform planului) și direcția privirii probabil spre V. Potrivit lui N. Iercoșan, mormântul nu avea inventar, cele câteva fragmente ceramice și bucăți de chirpici descoperite lângă schelet fiind considerate ca fiind prezente în pământul din stratul de cultură cu care a fost acoperit cadavrul.

Cronologie / încadrare culturală: neolicul mijlociu, cultura Pișcolt, faza târzie (conform ceramicii din stratul de cultură)

Bibliografie: Iercoșan 1993; Németi 1999, p. 77-78

5. Căpleni – Canalul de irigații (com. Căpleni)

Context: Punctul este situat la cca. 120 m est de grindul *Togul lui Reök*, într-o zonă mai joasă (fata de ce mai joasă? ...un reper). Un canal de irigații a tăiat în acest punct 13 complexe din care 11 gropi menajere, un cuptor de ars ceramică și un mormânt. Nu a fost identificat un strat de cultură. E posibil ca aceste complexe împreună cu cele din punctul *Togul lui Reök* să aparțină de fapt unei singure așezări. O situație aparte o reprezintă însă una din gropi (G1) importantă pentru noi dat fiind că scheletul a fost descoperit în ea. Astfel, G1 se află la o distanță apreciabilă de restul complexelor (400 m) și de punctul *Togul lui Reök* (300 m), prin urmare ar putea fi de fapt dintr-un alt sit, încadrat tot în neolicul mijlociu însă probabil într-o fază mai timpurie. Amplasarea la 300 m spre vest de G1, a sitului Tiszapolgár de la Carei – *Stația de epurare* este un alt element important a contextului în problema cercetată, în sensul că mormântul ar putea apartine de fapt culturii Tiszapolgár.

Descriere: Scheletul e considerat de N. Iercoșan ca provenind dintr-un mormânt de inhumare (M1/1986) (*planșa I-5/1*) săpat în groapa menajeră G1. Groapa mormântului nu a fost sesizată. G1 a fost parțial distrusă de excavarea canalului pentru irigații, astfel că nu se cunosc dimensiunile exacte ale gropii (4x2 m reprezentând diametrele a ceea ce a mai rămas din complex). Adâncimea maximă a gropii este de 2,2 m, scheletul fiind descoperit la adâncimea de 1,5 m. Poziția scheletului era întins pe dreapta, cu picioarele ușor flexate. Poziția membrelor superioare nu poate fi precizată, ele fiind deranjate de săparea canalului. Orientarea scheletului este SE–NV (potrivit planului)⁶. E dificil de precizat dacă alături de schelet vor fi fost piese de inventar, odată datorită bulversării contextului în urma săpării canalului și în al doilea rând, datorită faptului că piesele cu pricina pot aparține de fapt exclusiv gropii G1 (dealtfel bogată în artefacte, cum ar fi ceramică sau piesele de obsidian).

Cronologie / încadrare culturală: neolicul mijlociu, cultura Pișcolt, faza timpurie (conform ceramicii din G1) sau eneolicul timpuriu, cultura Tiszapolgár.

Bibliografie: Iercoșan 1987, p. 73; Iercoșan 1993; Németi 1999, p. 78; Iercoșan 2002, p. 158-159

6. Halmeu – Vama (com. Halmeu)

Context: În urma cercetărilor recente, mai multe situri neolitice au fost identificate în împrejurimile frontierei româno-ucrainene de la Halmeu. Așezarea din neolicul târziu este situată între vărmile română și ucraineană, unde, în anul 2006 au fost făcute săpături preventive⁷. În urma acestor cercetări au fost identificate numeroase complexe arheologice, precum locuințe, gropi sau șanțuri.

⁶ Determinarea orientării a fost făcută după desen, în text (Iercoșan 1993, p. 11) fiind evident greșit determinată: ENE–NNW.

⁷ Săpături preventive în martie-mai 2006: Liviu Marta, Ciprian Astaloș, Cristian Virag, Zoltán Kádas

Descriere: Două dintre complexele săpate la Halmeu prezintă un interes deosebit pentru subiectul nostru, deoarece ar putea fi interpretate drept „morminte simbolice”: C22 și C24 (denumite convențional și M1, respectiv M2). Distanța dintre cele două complexe este de cca. 8–10 m. Complexele din imediata apropiere a celor două complexe studiate sunt, la prima vedere, gropi de diferite dimensiuni, în general circulare. Materialele din aceste gropi nefiind încă prelucrate, e prematur să facem comparații cu inventarele celor două complexe analizate în prezentul studiu. Datorită sistemului de săpătură utilizat (decapare mecanică a humusului și parțial a stratului de cultură, și identificarea complexelor sub forma unor contexte „independente” la nivelul sterilului arheologic) nu s-au putut face observații asupra spațiului inter-complexe și nici asupra nivelului de la care au fost săpate complexele în preistorie.

M1 (= C22) (planșa IV-A) - complexul prezinta o formă dreptunghiulară (2,37x0,96 m) și foarte probabil suprapunea o groapă circulară mai veche (C22a – 1,57x1,55 m). Adâncimea gropilor înregistrată pe teren este puțin relevantă datorită motivelor legate de sistemul de săpătură expuse mai sus. Totuși, menționăm că adâncimea de la nivelul de identificare a gropilor în sterilul arheologic este de 6 la 13 cm pentru groapa dreptunghiulară și 30 cm pentru groapa circulară. La aceste adâncimi putem adăuga, cu rezerve totuși, grosimea medie a stratului de cultură din sit (20 cm) și cea a humusului recent (40 cm). Totuși, relația dintre cele două gropi nu este foarte clară, dat fiind că sedimentul din ambele gropi avea aceeași culoare și consistență (brun închis argilos). Deși repartitia artefactelor pare a sugera destul de convingător posterioritatea gropii dreptunghiulare față de groapa circulară, totuși acest raport nu este cert. Groapa circulară C22a conținea fragmente ceramice mărunte și izolate, precum și doi galeți de prund neprelucrați pe fundul acesteia. Fragmente ceramice mărunte sunt întâlnite și în umplutura gropii complexului dreptunghiular. O bucată de gresie sfârâmicioasă provine aparent din groapa dreptunghiulară, dar datorită poziției relativ izolate de gruparea principală de artefacte și a situației la limita presupusă dintre cele două complexe, este posibil ca de fapt să aparțină gropii circulare. Groapa dreptunghiulară era orientată pe direcția SSE–NNV. Fundul acesteia este relativ plat. O bucată de lemn ars (sau mai curând carbonificat?) de 80 cm lungime, 4–8 cm lățime și sub 1 cm grosime, era depusă pe fundul gropii, în marginea central–vestică a acesteia. Izolat, pot fi observate fragmente mici de oase și dinți, foarte distruse, fapt ce nu a permis salvarea lor. Pe baza fragmentelor recoltate împreună cu sedimentul, Andrei Soficaru a estimat că, foarte probabil sunt oase de animale⁸. Unul dintre dinți, păstrat totuși intact, a fost determinat de Valentin Radu ca fiind un dinte faringian de la un crap de 1 kg⁹. La capătul dinspre SSE al complexului se afla un vas ceramic spart, așezat pe fund. Majoritatea pieselor de inventar (ca dealtfel și fragmentele de oase și dinți menționate mai sus) formează două aglomerări, cu aproxiماție la cele două capete ale lemnului carbonizat. Prima grupare (dinspre capătul de SSE) conținea: un topor, un ciocan perforat, 16 piese litice cioplite, dinții (inclusiv cel determinat ca fiind de pește) și doi presupuși colji de mistreț¹⁰ aflați într-o stare de deteriorare foarte avansată, care ar putea fi resturi ale unor pandantine. A doua grupare (situată spre capătul de NNV) conținea: un topor șlefuit, un șlefuitor, două netezitoare sănțuite și patru piese din piatră cioplită. Se observă că împreună, lemnul carbonizat, fragmentele de oase și piesele de inventar par a forma un ansamblu relativ coerent în jumătatea central–vestică a gropii, vasul ceramic este amplasat izolat în capătul de SSE, iar în capătul dinspre NNV a complexului nu s-a găsit nimic. În ansamblu, piesele din piatră cioplită sunt tipologic variate: lame și lamele, lame și lamele cu trunchiere retușată, din care una și cu lustru, piese geometrice, un gratoar și un nucleu. Materia primă utilizată pentru piesele cioplite este la rândul ei diversă: silex (9 piese), obsidian (2 piese), quartzt limnic (2 piese) și cornean (hornfels) (3 piese). Uineltele din piatră șlefuită sunt la rândul lor variate din punct de vedere al tipologiei (topoare, ciocan perforat, șlefuitor, netezitoare sănțuite) și al materiei prime (marne, andezite sau bazalte, gresii).

Descrierea inventarului:

-piesele din piatră cioplită:

- 1- lamă cu trunchiere oblică retușată, din silex (5,4x1,7x0,4 cm) (planșa V-14)
- 2- lamă (fragment mezial) din obsidian (2x1,3x0,2 cm) (planșa V-13)
- 3- lamă din silex (2,7x1,8x0,2 cm) (planșa V-8)

⁸ Andrei Soficaru, comunicare personală

⁹ Valentin Radu, comunicare personală

¹⁰ Elisabeta Berendi, comunicare personală

- 4- lamă cu trunchiere concavă retușată, din silex (4x1x0,3 cm) (*planșa V-9*)
5- lamă din silex (3,8x1,3x0,3 cm) (*planșa V-10*)
6- lamă din silex (4,9x1,2x0,4 cm) (*planșa V-15*)
7- piesă din cuarțit limnic (4,7x2,9x2,2 cm) (*planșa V-11*)
8- gratoar pe lamă din cornean (hornfels) (3,2x1,5x0,3 cm) (*planșa V-7*)
9- lamă cu trunchiere dreaptă retușată și cu lustru, din cornean (hornfels) (3,8x1,8x0,4 cm) (*planșa V-6*)
10- lamă cu retuze de uzură inverse pe latura dreaptă, din cornean (hornfels) (7x3,1x1,2 cm) (*planșa V-20*)
11- lamelă (fragment proximal) cu retuze de uzură, din obsidian (1,8x0,9x0,2 cm) (*planșa V-12*)
12- piesă geometrică cu trunchiere oblică retușată invers din silex (0,9x0,9x0,2 cm) (*planșa V-16*)
13- piesă geometrică cu trunchiere oblică retușată invers din silex (1,1x1x0,2 cm) (*planșa V-19*)
14- piesă geometrică cu trunchiere oblică retușată invers din silex (0,8x0,9x0,2 cm) (*planșa V-18*)
15- piesă geometrică cu trunchiere oblică retușată direct din silex (1x0,9x0,3 cm) (*planșa V-17*)
16- lamă din cuarțit limnic (2,5x0,9x0,3 cm) (*planșa V-21*)
- piesele din piatră șlefuită:
17- topor, dintr-o rocă silicioasă (8x3,6x1,4 cm) (*planșa IV-3*)
18- topor dintr-o rocă silicioasă (9,2x4,7x1,8 cm) (*planșa IV-1*)
19- șlefuit din andezit sau bazalt, cu urme ce par de arsură (11,4x2,3x1,5 cm) (*planșa IV-4*)
20- ciocan perforat (*mace*) cu urme de folosire, din andezit sau bazalt, cu urme ce par de arsură (9,5x8,3x3,4 cm; diametrul găurii este între 2,3 și 2,8 cm) (*planșa IV-2*)
21- fragment de netezitor sănțuit din gresie, folosit probabil pentru netezirea cozilor de săgeți¹¹ (6,4x3,5x2,1 cm) (*planșa V-23*)
22- fragment de netezitor sănțuit din gresie, similar celui anterior (5,2x2,6x2,5 cm) (*planșa V-22*)
- ceramica:
23- castron cu peretele puternic bombat și buza invazată, pasta cu pleavă, nisip și cioburi pisate, ars reducător, cu slip portocaliu, parțial căzut (*planșa IV-5*)
- podoabele(?):
24- doi probabili colții de mistreț, foarte prost păstrați, care ar fi putut fi pandantive

M2 (= C24) (*planșa VI-1*) – este o groapă de formă dreptunghiulară, cu orientare SE-NV (1,40x0,65 m), fundul plat și adâncimea de la nivelul sterului arheologic de 10 cm. Umplutura e o argilă brun închisă, cu fragmente mărunte și izolate de oase calcinate (probabil de animale¹²), cărbune și ceramică. Inventarul complexului e constituit din trei vase ceramice și 10 piese litice (un topor șlefuit și 9 piese cioplite: lame, lame cu trunchiere retușată, gratoare și o aşchie, dintre acestea, patru piese prezintând lustru). Diversitatea rocilor folosite pentru confecționarea pieselor litice este semnificativă și în acest caz, fiind prezente: cuarțul limnic (3 piese cioplite dintr-o variantă de rocă de foarte bună calitate și 3 piese din cuarțe limnice comune), corneanul (hornfels) (3 piese) și probabil marna (toporul șlefuit). Vasele ceramice sunt amplasate în sir, pe linia imaginată ce împarte groapa în două pe lungime. Primul vas, care conținea ocru, e amplasat mai izolat, spre capătul SE al gropii, celelalte două (cu un conținut similar sedimentului ce a umplut complexul) sunt situate împreună aproximativ în centrul complexului. Toporul din piatră șlefuită era căzut peste vasul din mijloc, iar majoritatea pieselor litice cioplite se concentrează lângă vasul dinspre capătul NV al gropii.

Descrierea inventarului:

- piesele din piatră cioplite:
1- lamă (fragment proximal) cu retuze alterne pe latura stângă, din cuarțit limnic (2,2x1,7x0,3 cm) (*planșa VI-6*)
2- gratoar pe aşchie din cuarțit limnic (3,5x3,3x1,5 cm) (*planșa VI-8*)
3- lamă cu trunchiere oblică retușată invers, din cornean (hornfels) (4,2x2,3x0,6 cm) (*planșa VI-5*)
4- lamă fragmentară retușată cu trunchiere convexă retușată, din gresie silicioasă (2,7x1,6x0,4 cm) (*planșa VI-9*)
5- gratoar pe lamă, cu lustru, din cuarțit limnic (aproape opalizat) (3,5x2,8x0,6 cm) (*planșa VI-2*)
6- gratoar pe lamă, cu lustru, din cuarțit limnic (aproape opalizat) (4,2x1,5x0,6 cm) (*planșa VI-3*)

¹¹ Am adoptat pentru acest tip de piese interpretarea din Starnini 1996, p. 190, 199.

¹² Andrei Soficaru, comunicare personală

- 7- lamă (fragment proximal) cu lustru, din cuarțit limnic (aproape opalizat) (4,1x2x0,8 cm) (*planșa VI-4*)
 8- lamă cu trunchiere convexă retușată și cu lustru, din cornean (hornfels) (3,7x1,7x0,3 cm) (*planșa VI-7*)
 9- aşchie fragmentară din cuarțit limnic (3,3x2,8x0,7 cm) (*planșa VI-10*)
 - piesă din piatră șlefuită.
 10- topor, dintr-o rocă carbonatică¹³ (8,7x5,2x1,7 cm) (*planșa VI-1*)
 - ceramică:
 11- vas cu profil S, cu corpul ușor bombat, două torți perforate deasupra zonei de bombare maximă, buza ușor evazată, pasta cu pleavă, nisip și cioburi pisate, ars reducător, cu slip portocaliu la exterior, parțial căzut (*planșa VII-11*); în jumătatea inferioară a vasului era depus ocru roșu cărămizi¹⁴, probabil inițial în granule, care în urma dizolvării au imprimat culoarea lor și sedimentului din complex ce a umplut vasul; partea superioară a vasului conținea același tip de sediment ca în complex.
 12- oală de mici dimensiuni, cu corpul puternic bombat, umăr scurt, buza ușor evazată și două perforații în zona gâtului, pasta din pleavă, nisip și mică, ars reducător, cu slip portocaliu parțial căzut (*planșa VII-12*); vasul conținea același tip de sediment ca în complex.
 13- vas cu fundul plat, corpul ușor bombat, gât cilindric, cu două torți-buton pe gâtul vasului, pasta din pleavă, nisip și cioburi pisate, ars reducător, cu slip portocaliu, parțial căzut (*planșa VII-13*); vasul conținea același tip de sediment ca în complex.

Cronologie / încadrare culturală: neolicul târziu, grupul Iclod, faza I (potrivit determinării lui Gh. Lazarovici, pe baza ceramicii din cele două complexe).

Bibliografie: –

7. Pișcolț – Lutărie / Kincsverem (com. Pișcolț)

Context: Situl este amplasat pe un grind din valea Ierului Rece, la periferia zonei nisipoase a Câmpiei Nirului. Săpături arheologice au fost începute în anii 1970 și apoi continue între 1995 – 2001. Au fost identificate numeroase complexe arheologice (îndeosebi gropi) cu un inventar bogat. Menționăm că acesta este situl eponim al grupului cultural Pișcolț.

Descriere: J. Németi menționează pe scurt, în rapoartele de săpătură din 1995, respectiv 1997, descoperirea a două morminte. În 1995 e menționat un mormânt de inhumare cu scheletul în poziție chircită, fără inventar, iar în 1997, un schelet uman descoperit într-o groapă menajeră, cu un castron plat drept inventar.

Cronologie / încadrare culturală: neolicul mijlociu, cultura Pișcolț

Bibliografie: Lazarovici, Németi 1983; Németi 1995; Németi 1997; Németi 1999, p. 44-45

8. Pișcolț – Nisipărie/ Homokos Domb (com. Pișcolț)

Context: Situat pe capătul unei dune de nisip, punctul *Nisipărie* e binecunoscut pentru necropola celtică cercetată în anii 1970. Important e să menționăm că situl se află la cca. 300 m de așezarea de la *Lutărie*. Fragmente ceramice din neolicul mijlociu apar în zonele mai apropiate de mlaștină ale dunei.

Descriere: În zona mai înaltă a dunei, la adâncimea de 1,20 m, au fost descoperite două castroane de culoare roșiatică, unul întreg iar al doilea fragmentar (*planșa I-2/1-2*). Gh. Lazarovici și J. Németi presupun că vasele au constituit inventarul unui mormânt de inhumare, lipsa scheletului datorându-se distrugeri acesteia de către nisipul cu oxizi de fier (situație întâlnită des și în cazul mormintelor La Tène).

Cronologie / încadrare culturală: neolicul mijlociu, cultura Pișcolț, faza mijlocie

Bibliografie: Lazarovici, Németi 1983, p. 23, fig. 14/3-4; Németi 1999, p. 44

9. Tășnad – Sere (oraș)

Context: Situl este amplasat pe terasa joasă a pârâului Cehal. Aceasta este unul dintre cele mai amplu cercetate situri aparținând neolicului timpuriu din România. Săpăturile arheologice au fost începute în 1989, continuând, cu unele întreruperi, până în prezent. Săpăturile preventive de mare întindere din ultimii ani au condus la descoperirea a numeroase structuri de locuire, gropi menajere, șanțuri,

¹³ Determinare: Constantin Hăită.

¹⁴ Determinare: Constantin Hăită.

morminte.

Descriere: Până la ora actuală au fost descoperite cinci morminte, dintre care unul în săpătura lui N. Iercoșan din 1999, iar celelalte patru în urma săpăturilor de salvare din 2001¹⁵ și 2006¹⁶. Toate mormintele se află în interiorul așezării.

Informațiile pe care le avem despre mormântul săpat în 1999 sunt sumare. În raportul de săpătură se menționează doar că, într-o groapă din malul canalului Cehal, „la adâncimea de -1,20 - 1,50 m au fost observate resturile unui schelet uman, dislocate de inundații”. Sunt date lungimea gropii (9,70 m) și adâncimea ei (2,20 m). Nu cunoaștem numărul gropii, nici poziția ei exactă, atât doar că se află în caseta A din apropierea gropii nr. 1/1989. Importantă este observația că din groapă provin și fragmente ceramice Coțofeni (dar nu se spune explicit dacă groapa conținea și ceramică Starčevo-Criș sau nu)¹⁷.

M1/2001 (planșa II-1) a fost descoperit în G2/2001, complex din malul canalului Cehal, săpat parțial (o parte fusese distrusă de construirea canalului și largirea lui continuă datorită eroziunii malurilor de către ape, iar o altă parte a rămas neexcavată, în condițiile în care săpăturile din 2001 din acest punct au fost întrerupte de o inundație a Cehalului). În condițiile săpării incomplete, este dificil de atribuit complexului o anume funcționalitate: ar putea fi interpretat atât ca bordei, cât și ca groapă menajeră. Scheletul a fost depus în nivelele superioare de umplere a complexului. Scheletul, bine conservat, era în poziție chircită moderată¹⁸ pe stânga (75°). Membrele superioare sunt îndoite din cot în unghi de 60°-65°, poziția humerusurilor față de coloană este aprox. în unghi de 50°, iar palmele sunt împreunate în dreptul feței. Craniul este ușor răsturnat pe spate. Membrele inferioare sunt plasate unul peste celălalt, ușor decalat, cu călcâiele în apropierea bazinului. Unghiul dintre femure și tibii + peronee este de 30°. Orientarea scheletului era NNV-SSE. Direcția privirii este spre NE. În privința inventarului funerar este dificil de făcut aprecieri, în umplutura complexului găsindu-se, inclusiv în apropierea scheletului, ceramică și oase de animale. Este posibil ca mormântul să fi fost lipsit de inventar funerar, iar artefactele din jur să fie fără nici o legătură cu înmormântarea.

M2/2006 (planșa II-2) avea groapa funerară de formă rectangulară (220x80 cm), cu colțurile rotunjite. Ea intersectează parțial partea nordică a unui complex (C48) (sau poate e chiar parte a acestuia?). Adâncimea gropii mormântului este cuprinsă între 15 și 20 cm de la nivelul de identificare a complexului în lutul galben (steril). Scheletul era în poziție chircită moderat (57°) pe partea stângă, orientat V-E. Orientarea privirii este spre NNV. Scheletul era prost conservat, păstrându-se din el craniul și membrele superioare și inferioare. Mâinile sunt îndoite din coate, cu palmele în dreptul umerilor sau a feței. Picioarele sunt paralele între ele, cu un unghi de 20-30° între femure și tibii + peronee. Mormântul nu avea inventar.

M3/2006 (planșa II-3) are groapa mormântului ovală, mai lată în jumătatea inferioară (max. 73 cm) și cu lungimea de 140 cm. Mormântul a fost identificat la contactul dintre stratul de cultură și steriul arheologic. Oasele sunt prost conservate, păstrându-se craniul, membrele superioare, femurile și foarte fragmentar tibiile și peroneele. Tot foarte prost e conservat toracele. Scheletul este în poziție chircită moderat (80°) pe partea stângă, orientat NNE-SSV, cu privirea îndreptată spre SE. Orientarea inițială a privirii e posibil să fi fost alta, în ipoteza că poziția craniului e ușor modificată în urma proceselor tafonomice. Membrele superioare sunt îndoite din coate, humerusurile paralele cu corpul, iar oasele cubitus și radius ridicate în sus. Femurile formează cu tibiile și peroneele un unghi de 28°. Inventarul funerar constă în două lame din obsidian situate, una între humerusul drept și maxilar, cealaltă parțial sub humerusul drept, însă mai aproape de cot. Prima lângă are dimensiunile de 5,4x1,2x0,3 cm și a fost găsită spartă în două (nu știm dacă din vechime sau recent) (planșa II-3/2). A doua piesă este un fragment mezial de lamă, cu dimensiunile de 3,3x1,5x0,5 cm (planșa II-3/1).

M4/2006 (planșa II-4): Groapa mormântului era de formă rectangulară cu colțurile rotunjite și cu dimensiunile de 138 x 35 cm. Groapa mormântului a fost identificată la nivelul sterilului arheologic, sub forma unei pete negricioase, clar vizibilă în lutul galben. Scheletul era în poziție chircită moderat (83°) pe partea stângă, orientat NEE-SVV. Oasele scheletului sunt fragmentare, mai bine păstrate fiind membrele și parțial toracele. Craniul este foarte prost conservat. Brațele sunt îndoite din coate în unghi ascuțit, cu palmele la față. Cel puțin pentru piciorul drept, unghiu dintr-o femur și tibia + peroneu este

¹⁵ Săpături preventive: János Nemeti, Ciprian Astaloș

¹⁶ Săpturi preventive: Cristian Virág, Zoltán Kádas, Attila Hágó

17 İercoşan 1999

¹⁸ Pentru determinarea gradului de chircire am folosit modelul propus în Kogălniceanu 2006 (accentuat între $10^\circ - 55^\circ$, moderat între $56^\circ - 100^\circ$ și slab între $101^\circ - 145^\circ$)

de 45°. Oasele membrelor inferioare par să așezate oblic în groapa mormântului (sprâjinite cu genunchii de peretele gropii) din cauza dimensiunii mici a gropii. Mormântul nu avea inventar.

Cronologie / încadrare culturală: neolicul timpuriu, cultura Starčevo-Criș III B-IV A

Bibliografie: Iercoșan 1995; Iercoșan 1999; Németi 1999, p. 89-90; Németi et al. 2002

10. Tiream – Drumul Tireamului (com. Tiream)

Context: Situl se află pe o limbă de pământ care intră adânc în valea Ierului, fiind înconjurat pe trei părți de apă și mlaștină, la cca. 1,5 km de capătul com. Tiream, în dreapta șoselei Tiream – Vezendiu. În 1977, lucrări de largire a șoselei și construire a unei parcări au afectat situl, fiind salvate parțial trei gropi menajere.

Descriere: Informațiile despre mormântul (M1/1977) descoperit în acest punct sunt sumare și contradictorii. J. Németi scria despre un mormânt de inhumare în poziție chircită, fără inventar, în timp ce N. Iercoșan descrie (pe baza informațiilor de la J. Németi!) un mormânt de inhumare cu scheletul întins pe spate și orientat SV-NE. În orice caz, sigur e că respectivul mormânt se află (potrivit ambilor autori) în perimetrul sitului neolic.

Cronologie / încadrare culturală: neolicul mijlociu, cultura Pișcolt, faza mijlocie (conform ceramicii din complexele salvate) sau eneolicul timpuriu, cultura Tiszapolgár (ipoteză a lui N. Iercoșan, bazată pe faptul că la 300 m vest de mormânt, la Vezendiu, se află o aşezare Tiszapolgár).

Bibliografie: Németi 1999, p. 21; Iercoșan 1993, p. 11, nota 9

11. Urziceni – Vamă (com. Urziceni)

Context: Situl se află pe frontieră română – maghiară, pe un grind din valea Pârâului Negru. În ultimii ani, cu ocazia construirii noilor vămi, s-au făcut săpături de salvare, atât în Ungaria (Vállaj¹⁹) cât și în România (Urziceni), situl fiind identificat de ambele părți ale frontierei.

Descriere: Au fost descoperite trei complexe cu oase umane atribuite neolicului, toate săpate în campania din 2003.

M1 (*planșa III-3*) reprezintă o îngărmădire de oase umane fragmentare, fără conexiune anatomică, depusă în umplutura complexului C1, un șanț (17x1,5 m) cu mult material ceramic și câteva piese de os și obsidian.

M2 (*planșa III-4*), parțial deranjat de un complex ulterior (modern) avea groapa mormântului ovală ca formă, cu dimensiunile, atât cât s-au păstrat, de 60 x 52 cm. Scheletul era slab conservat, cu o parte a membrelor inferioare lipsă, fiind tăiate de complexul modern amintit mai sus. Poziția scheletului era chircit puternic (cca. 40°) pe dreapta, fiind orientat SV-NE. Direcția privirii era spre SSE. Craniul a fost fragmentat probabil de intervenții antropice ulterioare neolicului (un complex ulterior fiind săpat chiar până pe nivelul mormântului). Brațele sunt puternic îndoite, cu palmele la față. Mormântul era lipsit de inventar.

M8 (*planșa III-1*) prezenta o groapă de formă ovală. Scheletul, destul de bine conservat, era în poziție chircită moderat (între 55° și 65°) pe partea stângă, fiind orientat E-V. Ca inventar, mai multe mărgele de marmură de diferite dimensiuni (*planșa III-2/1-2*) au fost descoperite plasate în jurul calotei craniene. Un fragment de cupă cu picior, aflat în spatele scheletului, completează inventarul mormântului²⁰.

Cronologie / încadrare culturală: neolicul mijlociu, cultura Pișcolt, faza mijlocie (însă nu este exclus că M8 să aparțină de fapt culturii Bodrogkeresztür, în acest caz fragmentul de vas atribuit culturii Pișcolt ar fi în poziție secundară). Totuși, M8 se află la o distanță considerabilă de celelalte morțiinte de tip Bodrogkeresztür (cca. 10 m față de M6 și 5 m față de M7, ultimul aflat în poziție secundară în umplutura unui șanț modern de drenare a apei).

Bibliografie: Gindele et al 2004; Virag 2004b

Observații generale

O primă observație ce se impune în urma parcurgerii repertoriului descoperirilor este aceea că exploatarea științifică a acestora la standardele maxime pe care le-ar fi permis însuși starea lor de

¹⁹ Almásy et al 2003

²⁰ M8 apare sub denumirea de M7 la Virag 2004b, p. 43 și e atribuit culturii Bodrogkeresztür. În urma reevaluării materialului, mormântul a fost redenumit și atribuit mai degrabă culturii Pișcolt. În același studiu, M3 este atribuit neolicului mijlociu, dar o analiză mai atentă a contextului și inventarului a dus la concluzia că de fapt aparține culturii Bodrogkeresztür.

conservare este imposibilă. Mai mult, în unele cazuri nu a fost atins nici măcar nivelul minim de rigoare al unei simple descrieri a complexului funerar. E necesar să menționăm aici faptul că nu am avut la dispoziție toate datele disponibile (spre exemplu, planurile și desenele originale de la Carei, Pișcolt și Căpleni). Calitatea descrierilor și a interpretărilor va crește cu siguranță în urma unei viitoare analize făcute și pe baza documentației existente, dar neutilizate la alcătuirea prezentului studiu.

Principala problemă o constituie însă *abordarea contextelor funerare* începând cu munca de teren și sfărșind cu munca de laborator și interpretările. Majoritatea descoperirilor provin din săpături de salvare de mai mare sau mai mică amploare, ceea ce a avut un impact negativ asupra acurateții săpăturilor și a înregistrărilor (impact care ar trebui totuși să fie limitat, inclusiv în cazul cercetărilor de salvare). Dar, fie că e vorba de săpături de salvare sau sistematice, tehniciile de excavare și înregistrare a descoperirilor mortuare nu au fost întotdeauna cele mai potrivite. Utilizarea excavatorului pentru îndepărtarea stratului vegetal și partajal a stratului de cultură în cazul săpăturilor de salvare extinse de la Tășnad și Halmeu a făcut ca gropile mormintelor să fie detectate de la nivelul sterilului arheologic, aprecierea adâncimii acestora de la nivelul de călcare neolicic fiind astfel imposibilă (sau cel mult poate fi aproximată). Astfel devine imposibilă și eventuala identificare a vreunui marcas la suprafață al mormântului. Acest tip de informații sunt importante deoarece forma și adâncimea gropii funerare ar putea fi legate de statutul social sau genul decedatului²¹. Observațiile asupra sedimentului din morminte sunt sumare sau lipsesc, probe de sol fiind prelevate în foarte puține cazuri. Analizele de laborator sunt aproape cu desăvârșire absente, inclusiv analizele antropologice.

În ce privește datarea mormintelor, prima observație ce se cuvine făcută este aceea că nici unul dintre complexele mortuare sau presupus funerare analizate, nu beneficiază de o datare directă prin metoda ¹⁴C sau orice altă metodă de datare absolută. Singurele metode de încadrare cronologică (sau mai bine spus, culturală) folosite au fost prin analiza materialului arheologic: fie a inventarului complexului propriu-zis, fie pe baza analizei ceramice din situl de care e legat complexul respectiv. De aici rezultă și situații neclare, în care un context e dificil de atribuit cu siguranță uneia sau alteia dintre culturile arheologice.

Neoliticul timpuriu

Cele mai vechi morminte descoperite pe teritoriul județului Satu Mare datează din neoliticul timpuriu, din așezarea de la Tășnad – *Sere*. Cultural, pe baza analizei stilului ceramic, situl poate fi încadrat în fazele târzii ale culturii Starčevo-Criș (III B – IV A)²². Mormintele M 1, 2, 3 și 4 aparțin cu siguranță neoliticului timpuriu. Probleme ridică însă încadrarea scheletului descoperit în 1999 deoarece N. Iercoșan menționează fragmente ceramice Coțofeni ca provenind din groapa asociată acestuia²³.

Toate mormintele de la Tășnad – *Sere* au fost identificate în perimetru așezării. Trei dintre morminte aveau groapă proprie, săpată în solul nederanjat antropic. Scheletul din M1 era depus în umplutura unui complex ce ar putea fi groapă (menajeră?) sau bordei. Despre scheletul descoperit de N. Iercoșan în 1999, se știe doar că provine din umplutura unui complex, probabil o groapă. Toate cele patru morminte de inhumare sigur dateate conțineau schelete depuse în poziție chircită pe stânga. Orientarea lor însă era variată (NNV, V, NNE, NEE). Inventarul funerar păstrat lipsește din majoritatea mormintelor, doar în M3 fiind descoperite două lame din obsidian.

Mormintele de la Tășnad, prin caracteristicile lor, se asemănă pe deplin celorlalte morminte din arealul culturii Starčevo-Criș²⁴. Raritatea mormintelor cu inventar în întreg arealul culturii poate fi observată clar dintr-o statistică recent întocmită din care reiese că doar 6,9 % dintre mormintele pentru care au fost date disponibile, au avut inventar²⁵.

Neoliticul mijlociu

Din neoliticul mijlociu, pe teritoriul județului Satu Mare, s-au identificat probabil șapte situri cu descoperiri mortuare. Spunem probabil, deoarece atribuirea culturală a mormintelor de la Căpleni – *Canalul de irigații* și Tiream e sub semnul întrebării, ca și definirea ca mormânt a contextului de la Pișcolt – *Nisipărie*. În plus, în cazul celor patru morminte de la Andrid, avem de-a face doar cu

²¹ Parker Pearson 1999, p. 5

²² Lazarovici 1984

²³ Iercoșan 1999

²⁴ Marinescu-Bilcu 2000, p. 113; Paluch 2004

²⁵ Paluch 2004, p. 38

informații de mâna a doua, neverificabile. Sigure rămân altfel descoperirile de la Urziceni, Pișcolt – Lutărie și Căpleni – *Togul lui Reök*.

Toate descoperirile mortuare din neolicul mijlociu sătmărean sunt încadrabile, în baza analizei ceramicii din sit (și morminte, dacă e prezentă) culturii Pișcolt. Mai mult, poate fi făcută și o cronologie relativă mai exactă a mormintelor, prin atribuirea lor uneia sau alteia din cele trei faze ale culturii Pișcolt²⁶. Primei faze, timpuri, i-ar apartine, cu semnul întrebării, scheletul de la Căpleni – *Canalul de irigații* (dacă ar fi contemporan cu groapa G 1 în care a fost depus; însă prezența în imediata apropiere a unor situri din fazele mijlocie și târzie a culturii Pișcolt ca și din cultura Tiszapolgár, fac posibilă apartenența mormântului la oricare dintre acestea). De faza mijlocie a culturii Pișcolt putem lega în primul rând mormintele de la Urziceni, și, cu rezervele enunțate mai sus, cele de la Andrid, Pișcolt – *Nispărie* și Tiream. În sfârșit, mormântul de la Căpleni – *Togul lui Reök* aparține fazei târzii. M8 de la Urziceni este definit ca aparținând neolicului mijlociu pe baza unui fragment ceramic, însă ar putea aparține în realitate necropolei eneolitice (Bodrogkeresztúr) care suprapune o parte a sitului neolic, respectivul fragment ceramic fiind în acest caz în poziție secundară. Mărgele din marmură de tipul celor din M8 sunt cunoscute atât din neolicul târziu (inclusiv la Văllaj, de fapt același sit cu cel de la Urziceni), cât și din eneolic, nefind astfel un element definitoriu pentru încadrarea cronologică. Mormintele de la Pișcolt – *Lutărie* sunt atribuite larg culturii Pișcolt, fără a se face o încadrare într-o dintre etape.

În ceea ce privește amplasarea mormintelor, la Urziceni sunt în cadrul așezării (inclusiv M8). Mormintelor de inhumare descrise de noi, li se adaugă alte două morminte descoperite în același sit, dar peste graniță, la Văllaj, în timpul săpăturilor de salvare din vama maghiară, de asemenea aflate în perimetru așezării²⁷. O situație deosebită o reprezintă M1, o depunere de oase fără conexiune anatomică, aflată într-un șanț. Pot fi formulate câteva ipoteze în legătură cu acest context neobișnuit precum înmormântarea secundară, sacrificiul sau antropofagia, dar cel puțin până la efectuarea analizei antropologice nu putem倾ina în favoarea uneia sau alteia dintre ipoteze.

La Căpleni – *Togul lui Reök*, mormântul M2/1997 a fost descoperit în cuprinsul așezării, la baza stratului de cultură. Deși în apropierea mormântului se află o presupusă locuință, nu putem afirma nimic despre contemporaneitatea celor două complexe ori despre vreo legătură oarecare între acestea. În schimb, scheletul din groapa neolică de la Căpleni – *Canalul de irigații* pune probleme serioase în privința contextului real și chiar al atribuirii culturale. În primul rând, nu a putut fi identificată groapa mormântului, astfel nu putem aprecia corect relația scheletului cu groapa în care a fost descoperit. Groapa neolică însăși se află la distanță atât de *Togul lui Reök* (300 m) cât și de celelalte complexe de pe traseul *Canalului de irigații* (400 m). Poziția scheletului era întins pe dreapta cu picioarele ușor flexate, ceea ce îl face pe N. Iercoșan să presupună că ar putea aparține de fapt eneolicului, argumentând cu situația la numai 300 m de complexul mortuar, a așezării Tiszapolgár de la Carei – *Stația de epurare*. În plus, mai aduce în favoarea acestui punct de vedere, faptul că în urma excavării canalului, în pământul nivelat, au mai fost observate oase de la cel puțin încă un schelet, nefind astfel exclusă posibilitatea existenței în perimetru respectiv a unei necropole Tiszapolgár²⁸. Totuși, doar pe baza poziției scheletului nu poate fi afirmată cu certitudine apartenența la cultura Tiszapolgár, fiind cunoscute situații de înmormântări în poziție întinsă și din neolic²⁹.

La Pișcolt – *Lutărie* cele două morminte sunt amplasate, după cum reiese din descrieri, în interiorul așezării. Mormântul din 1997 a fost săpat într-o groapă menajeră. Despre neolicul din punctul *Nispărie* de la Pișcolt știm însă mult mai puțin. Nu știm dacă asupra solului s-au făcut analize care să confirme supozitia „topirii” scheletului. Vasele descoperite în presupusul mormânt puteau constitui o depunere având o cu totul altă rațiune decât cea de inventar funerar.

Informațiile despre mormintele de la Andrid și Tiream sunt puține, neclare și confuze, prin urmare, am putea presupune cel mult că respectivele morminte se aflau în cuprinsul așezărilor (pe baza mențiunilor despre alte complexe cum ar fi gropile). Totuși, N. Iercoșan sugerează că mormântul de la Tiream ar putea aparține unei alte așezări (Tiszapolgár) aflată la 300 m vest de mormânt și nu așezării neolitice în cuprinsul căreia a fost descoperit³⁰.

²⁶ Lazarovici – Némethi 1983

²⁷ Almásy et al 2003, p. 23-24

²⁸ Iercoșan 2002, p. 158-159

²⁹ Licher 2003

³⁰ Iercoșan 1993, p. 11, nota 9

Observăm astfel că toate mormintele (sau cel puțin cele despre care avem date certe) sunt în cuprinsul așezărilor, fapt comun pentru înmormântările din neolicul mijlociu sud-est european³¹. De asemenea, toate sunt morminte individuale, fie în gropi funerare proprii fie în alte contexte (gropi menajere?), exceptând cazul depunerii de oase M1 de la Urziceni.

Pozitia chircită a scheletelor este alt element comun înmormântărilor din neolicul mijlociu. Nu s-a observat vreo regularitate în ce privește latura pe care erau chircite scheletele (fiind întâlnite atât chircirea pe stânga cât și pe dreapta). Orientarea scheletelor nu este similară (SSE, SE, SV, E) și nici nu sunt informații cu privire la orientarea tuturor mormintelor. Totuși, se poate remarcă că, mai mult sau mai puțin, există o tendință generală de orientare în direcția sud.

Inventarul funerar lipsește din majoritatea mormintelor cercetate, iar în cazul celor de la Andrid nu se știe dacă au avut inventar. Se cunosc doar două morminte cu inventar, la Pișcolt - Lutărie (un castron) și, în cazul în care este neolic, M8 de la Urziceni (un fragment de cupă cu picior și mărgele de marmură folosite probabil ca podoabe împreună cu un veșmânt pentru cap). La Văllaj ambele morminte au inventar funerar (podoabe)³². În privința inventarului descoperirile din județul Satu Mare nu diferă de cele din bazinul Tisei, atât mormintele fără inventar, cât și depunerile de vase sau înmormântarea cu podoabe (precum mărgelele din marmură) fiind întâlnite în estul Ungariei³³.

Neolicul târziu

Mormintele de la Carei – Cozard sunt încadrate culturii Herpály din neolicul târziu. Lor li se poate adăuga probabil și mormântul de la Cămin – Stația de pompă, dacă acesta e contemporan complexelor cercetate din apropiere.

Mormintele de inhumare de la Carei – Cozard se află în așezare, în marginea unei gropi, fiind însă dificil de precizat în ce relație se află mormintele cu groapa. Înmormântarea a fost făcută în ambele cazuri în gropi ovale, săpate special în acest scop. Ambele schelete sunt chircite pe stânga, fiind orientate, unul spre VSV iar celălalt spre S. În cazul ambelor morminte, inventarul lipsește³⁴. Mormântul deranjat de lucrările din malul Crasnei, de la Cămin – Stația de pompă, se află în apropierea unei gropi definite ca menajeră, iar descoperirile de pe o arie mai largă în jur permit supozitia că mormântul se află în cuprinsul așezării. Se presupune că mormântul ar fi avut drept inventar un topor din piatră³⁵.

Mormintele de la Carei și Cămin nu au nimic special, nici un element care să fie definiitoriu cultural sau cronologic, fiind similare multor morminte din întreg neolicul sud-est european³⁶. Putem spune doar că pentru aceeași perioadă, numeroase morminte din estul Ungariei sunt asemănătoare celor din arealul nostru de studiu³⁷.

Morminte simbolice?

O discuție aparte merită acordată celor două complexe speciale aparținând neoliticului târziu, descoperite la Halmeu. Putem lua în considerare mai multe ipoteze cu privire la semnificația acestora, precum cea a unor depuneri rituale sau de altă natură, dar cea mai plauzibilă pare totuși aceea a mormintelor simbolice.

Cele două complexe au fost descoperite la mică distanță unul de celălalt și ambele au forma dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite. Orientarea lor era pe direcția SSE–NNV (M1), respectiv SE–NV (M2), deci aproape similară. Inventarul ambelor complexe este bogat: ceramică (un vas în M1, trei vase în M2, dintre care unul conținea ocru), topoare de piatră (două în M1, unul în M2), un șlefuitor, două netezitoare sănțuite și un ciocan perforat (în M1), piese litice cioplite (16 în M1, 9 în M2). În plus, în M1 au fost observate mici fragmente de oase și dinți, foarte fragmentare, dintre care un dinte a putut fi identificat ca fiind de crap. Doi probabili colții de mistreț de asemenea foarte prost conservați au fost identificați tot în M1. În sfârșit, inventarul complexului M1 e completat de o scândură arsă sau numai carbonificată.

³¹ Lichter 2003, Băčvarov 2003, Oravecz 2003

³² Almásy et al 2003, p. 23-24

³³ Oravecz 2003

³⁴ Iercoșan 1997

³⁵ Németi 1987, p. 23

³⁶ Băčvarov 2003

³⁷ Kalicz – Raczkay 1987, p. 24

Ipoteza mormintelor simbolice se sprijină pe mai multe argumente. Astfel, în neoliticul târziu din estul Ungariei sunt cunoscute complexe similare definite de asemenea, drept cenotafuri. Ca aspect, ele păstrează forma gropilor mortuare reale, ceea ce este valabil și în cazul complexelor de la Halmeu. Inventarul cenotafurilor este cel întâlnit și în morminte. Pandantinele din colț de mistreț sunt întâlnite atât în mormintele propriu-zise cât și în cenotafuri în cultura Herpály și la Polgár-Csószhalom³⁸. Mai mult, s-a observat că aceste pandantine, precum și maxilare de mistreț, apar în conexiune cu mormintele de bărbați. De asemenea, legat de mormintele de bărbați sunt și depunerile de topoare și alte artefacte din piatră. Pe baza acestor observații P. Raczky definește cenotafurile cu pandantine și maxilare de mistreț și cu unele din piatră, drept morminte simbolice masculine, inventarul funerar reflectând statutul social al decedatului, care din varii motive nu a putut fi înmormântat în locul care îl era rezervat³⁹. Pandantinele din colț de mistreț asociate cu numeroasele piese din piatră din M1 de la Halmeu ne duc cu gândul exact la un astfel de mormânt simbolic masculin. Inventarul litic din al doilea complex de la Halmeu, ar putea fi de asemenea, asociat cu un mormânt simbolic masculin. Ceramica reprezintă o categorie deseori întâlnită în morminte, atât masculine cât și feminine. Ocrul este de asemenea un bun simbolic frecvent depus în contexte funerare. Interesantă este prezența oaselor de crap în M1, poate o ofrandă alimentară. De altfel, deși rar, oasele de pește sunt întâlnite în morminte din neoliticul târziu ungur⁴⁰.

Interpretarea complexelor de la Halmeu drept morminte simbolice este deocamdată o ipoteză și nicidecum o certitudine, această propunere de interpretare fiind în același timp o provocare la discuții asupra problemei.

Problema datelor antropologice

Prima constatare ce se poate face este că nici un schelet nu a fost analizat de către un antropolog. Astfel, orice afirmație privitoare la determinarea sexului și vîrstei este hazardată. Arheologii au încercat unele determinări asupra câtorva din scheletele neolitice din județul Satu Mare. N. Iercoșan⁴¹ atribuie scheletele de la Carei – Coșard unor copii, unul de 7–8 ani (M1), celălalt de 8–9 ani (M2). Având în vedere faptul că fauna complexului G 2 a fost analizată de G. El Susi⁴², e posibil ca determinarea scheletelor umane să fi fost făcută tot de către dânsa, dar nicăieri în textele analizate nu se spune explicit aceasta. Tot N. Iercoșan atribuie scheletul de la Căpleni – Togul lui Reök unui adult⁴³, iar pe cel de la Căpleni – Canalul de irigații unui bărbat⁴⁴. În acest din urmă caz, Iercoșan determină de fapt așa numitul sex arheologic al individului, pornind de la ideea că, în cultura Tiszapolgár, bărbații sunt înmormântați culcați pe dreapta (ca și în cazul de față), iar femeile pe stânga. Determinările de acest fel sunt însă riscante, deoarece nu este obligatoriu ca sexul arheologic să corespundă sexului antropologic, fapt demonstrat de situații ca cea din cimitirul de epoca bronzului de la Mokrin, unde un individ, arheologic de sex feminin, în urma analizei antropologice s-a demonstrat a fi de fapt bărbat⁴⁵. Iar în al doilea rând, nu e sigur că mormântul respectiv de la Căpleni – Canalul de irigații aparține culturii Tiszapolgár! În sfârșit, scheletul descoperit în 1997 la Pișcolt – Lutărie este atribuit de J. Németi unui copil⁴⁶. Sigur că o apreciere de genul copil sau adult poate fi făcută cu destulă certitudine și de către arheolog, pe baza dimensiunilor scheletului, dar verdictul final, precum și o atribuire mai fină, rămân totuși a fi date de către analiza antropologică.

În concluzie, pe baza celor cinci schelete determinate empiric de către arheologi, nu putem face nici un comentariu pertinent asupra vîrstei și sexului indivizilor. Analiza antropologică a scheletelor care s-au mai păstrat din cele discutate în prezentul studiu e singura care ar permite observații pertinente asupra vîrstei și sexului, dar și asupra altor probleme (patologie, tafonomie, etc)⁴⁷.

³⁸ Kalicz – Raczky 1987, Raczky et al 1997, Raczky – Anders 2006, Oravecz 2003

³⁹ Raczky – Anders 2006

⁴⁰ Zalai-Gaál 2004

⁴¹ Iercoșan 1997, p. 24

⁴² El Susi, 1997

⁴³ Iercoșan 1993, p. 14

⁴⁴ Iercoșan 2002, p. 158-159

⁴⁵ Motzoi-Chicideanu 2003, p. 75

⁴⁶ Németi 1997

⁴⁷ În prezent, o parte din scheletele discutate în acest articol sunt în curs de prelucrare de către Andrei Soficaru, la Centrul de Cercetări Antropologice Francisc Rainer din București.

Concluzii

Studiul descoperirilor mortuare neolitice de pe teritoriul județului Satu Mare se bazează pe 22 complexe din 11 situri arheologice, multe din acestea fiind însă controversate, nesigure și prost documentate. Caracterul cercetărilor de teren (majoritatea de salvare) a avut un impact major asupra calității săpăturilor și înregistrării, dar nu este singurul factor responsabil pentru abordarea deficitară a problemei contextelor funerare. În majoritatea cazurilor descrierea complexelor funerare este neadecvată, iar observațiile asupra relațiilor acestora cu celelalte complexe sunt sumare sau lipsesc. Analizele de laborator, inclusiv cele antropologice, deocamdată lipsesc. Datarea absolută a mormintelor este necunoscută în lipsa datărilor ¹⁴C. Toate complexele studiate au fost încadrate, potrivit stilului ceramic, în una sau alta din grupele ceramice sau culturile arheologice neolitice. Unele încadrări sunt totuși puse sub semnul întrebării.

Numărul redus al descoperirilor și nivelul precar al descrierii și prelucrării ulterioare a acestora permit doar observații minime, determinarea unui *standard funerar*⁴⁸ specific diferitelor comunități din arealul de studiu fiind în acest moment imposibilă. Totuși, analizând aceste descoperiri în contextul mai larg al neoliticului din bazinul Tisei superioare sau al bazinului carpatic, observăm că ele pot fi în mare încadrate anumitor *standarde funerare* definite pentru anumite grupe culturale. Cel mai evident este cazul mormintelor atribuite culturii Starčevo-Criș de la Tășnad, care prin caracteristicile lor se încadrează regulilor generale observate în întreg arealul acestei culturi arheologice. Ipotezile morminte simbolice de la Halmeu nu sunt cazuri exceptionale, contexte comparabile ca aspect și presupusă funcționalitate fiind descoperite în estul Ungariei. Însă marea majoritate a mormintelor analizate corespund unor *standarde funerare* general valabile pentru neoliticul central și sud-est european⁴⁹, lipsind elementele care să le confere o individualitate mai accentuată în cadrul unei faze a neoliticului sau a unei anumite grupe ceramice. Sistematizarea cunoștințelor despre contextele mortuare neolitice din județul Satu Mare făcută în prezentul studiu credem că este utilă încercărilor viitoare de tratare a descoperirilor funerare neolitice dintr-un areal mai larg. De asemenea, este o bază (chiar dacă firavă) pentru o analiză cât mai completă și complexă a comunităților neolitice din acest areal și sperăm să fie și un îndemn pentru o abordare responsabilă a contextului funerar, de la teren la laborator și interpretare, îndemn valabil de altfel pentru orice context arheologic.

Bibliografie

- Almássy et al 2003: K. Almássy – E. Istvánovits – J. Makkay, *Kőkori régiségek a vállajt határban*. Nyíregyháza, 2003.
- Băcuet-Crișan 2005: S. Băcuet-Crișan, *Rituri și ritualuri funerare în neoliticul din nord-vestul României*. In: Marmatia, 8/1, 2005, p. 5-24.
- Báčvarov 2003: K. Báčvarov, *Intramural burials in Southeast European and West Anatolian Neolithic: chronology and distribution*. In: V. Slavchev (ed), *Festschrift für Prof. Dr. Hab. Henrieta Todorova*. Dobroudja, 21, 2003, p. 37-47.
- El Susi 1997: G. El Susi, *Resturile de faună din groapa neolică târzie de la Carei – Cozard (G2), județul Satu Mare*. In: Satu Mare StCom, XIV, 1997, p. 59 – 62.
- Gindele et al 2004: R. Gindele – L. Marta – C. Astaloș – Z. Kadas, *Urziceni, punct: Vamă*. In: CCAR, campania 2003, Cluj, 2004, p. 356 – 358.
- Iercoșan 1987: N. Iercoșan, *Un cuptor de ars ceramică din epoca neolică descoperit la Căpleni*. In: ActaMP, XI, 1987, p. 73 – 76.
- Iercoșan 1993: N. Iercoșan, *Săpături în așezarea neolică de la Căpleni (jud. Satu Mare)*. In: Satu Mare StCom, IX-X, p. 7-22.
- Iercoșan 1995: N. Iercoșan, *Săpături arheologice în așezarea neolică aparținând culturii Starčevo – Criș de la Tășnad (jud. Satu Mare)*. In: Satu Mare StCom, XI – XII, 1994–1995, p. 9 – 32.
- Iercoșan 1997: N. Iercoșan, *Descoperiri arheologice în așezarea târzie de la Carei – Cozard, Groapa nr. 2*. In: Satu Mare StCom, XIV, 1997, p. 23 – 58.
- Iercoșan 1999: N. Iercoșan, *Tășnad – punct: Sere*. In: CCAR, campania 1999, <http://www.cimec.ro/scripts/arch/cronica/detalii.asp?k=979> (consultat: 2006).
- Iercoșan 2002: N. Iercoșan, *Cultura Tisza-polgár în vestul României*, Editura Muzeului Sătmărean, Editura Nereamia Napoca, Cluj, 2002.
- Lazarovici 1984: Gh. Lazarovici, *Neoliticul timpuriu în România*. In: ActaMP, VIII, 1984, p. 48-104.
- Lazarovici – Németi 1983: Gh. Lazarovici – J. Németi, *Neoliticul dezvoltat din nord-vestul României (Sălajul, Sătmăral și Clujul)*. In: ActaMP, VII, p. 17-60.

⁴⁸ Motzoi-Chicideanu 2000, p. 110 – 111; Motzoi-Chicideanu 2003, p. 72

⁴⁹ Lichter 2003, Băčvarov 2003, Marinescu-Bilcu 2000

- Lichter 2003: C. Lichter, *Continuity and Change in Burial Customs: Examples from the Carpathian Basin*. In: Lolita Nikolova (ed), *Early Symbolic Systems for Communication in Southeast Europe*, BAR International Series 1139, 2003, p. 135 – 152.
- Luby 2000: E. Luby, voce *Mortuary sites, excavation and analysis*. In: Linda Ellis (ed), *Archaeological Method and Theory: An Encyclopedia*, Garland Publishing, New York, London, 2000, p. 372-377.
- Kalicz – Raczky 1987: N. Kalicz – P. Raczky, *The Late Neolithic of the Tisza region. A survey of recent archaeological research*. In: L. Tálas, P. Raczky (ed), *The Late Neolithic of the Tisza region*, Budapest – Szolnok, 1987, p. 11-30.
- Kogălniceanu 2005: R. Kogălniceanu, *Utilizarea testului χ² în arheologie. Studiu de caz – necropola neolică de la Cernica*. In: ArhMold, XXVIII, 2005, p. 265 – 302.
- Marinescu-Bilcu 2000: S. Marinescu-Bilcu, în voce *Mormânt*. In: C. Preda (ed), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. III, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 113 – 117.
- Motzoi-Chicideanu 2000: I. Motzoi-Chicideanu, în voce *Mormânt*. In: C. Preda (ed), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. III, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 108 – 112.
- Motzoi-Chicideanu 2003: I. Motzoi-Chicideanu, *Câteva remarcă asupra studiului descoperirilor mortuare*. In: D. Marcu Istrate, A. Istrate, C. Gaiu (ed), *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în context european*, Accent, 2003, p. 65 – 76.
- Németi 1987: J. Németi, *Descoperiri din neoliticul târziu în Valea Crasnei*. In: Satu Mare StCom, VII-VIII, p. 15-61.
- Németi 1995: J. Németi, Pișcolt – punct: *Lutărie, Nispărie*. In: CCAR, campania 1995, <http://www.cimec.ro/scripts/arb/cronica/detalii.asp?k=305> (consultat: 2006).
- Németi 1997: J. Németi, Pișcolt – punct: *Lutărie*. In: CCAR, campania 1997, <http://www.cimec.ro/scripts/arb/cronica/detalii.asp?k=537> (consultat: 2006).
- Németi 1999: J. Németi, *Repertoriul arheologic al zonei Carei*, Biblioteca Thracologica, București 1999.
- Németi et al 2002: J. Németi – C. Astaloş – S. Gal, *Tășnad - punct: Sere*. In: CCAR, campania 2001, Buziaș, 2002, p. 310.
- Oravecz 2003: H. Oravecz, *Neolithic burials in the Tisza region*. In: Z. Visy (ed), *Hungarian archaeology at the turn of the millennium*, Budapest, 2003, p. 108-110.
- Paluch 2004: T. Paluch, *A Körös-Starčevo kultúra temetkezései*. In: NyJAMÉ, 46, 2004, p. 23-51.
- Parker Pearson 1999: M. Parker Pearson, *The Archaeology of Death and Burial*, Sutton Publishing Limited, Phoenix Mill, Thrupp, Stroud, Gloucestershire, GL5 2 BU, 1999.
- Raczky et al 1997: P. Raczky – A. Anders – E. Nagy – K. Kurucz – Z. Hajdú – W. Meier-Arendt, *Polgár-Csőszhalom-dűlő. Újkőkori végi telep és sírok a kr. e. V évezredből [Polgár-Csőszhalom-dűlő. Late Neolithic settlement and graves from the 5th millennium BC]*. In: P. Raczky, T. Kovács, A. Anders (ed), *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései [Paths into the Past. Rescue excavations on the M3 Motorway]*, Budapest, 1997, p. 34-43.
- Raczky – Anders 2006: P. Raczky – A. Anders, *Social dimensions of the Late Neolithic settlement of Polgár-Csőszhalom (Eastern Hungary)*. In: Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, LVII, 1-3, 2006, p. 17-33.
- Sîrbu 2003: V. Sîrbu, *Arheologia funerară și sacrificiile: o terminologie unitară*, Editura Istros, Brăila, 2003.
- Starnini 1996: E. Starnini, *The ground and polished stone assemblage*. In: J. Makkay, E. Starnini, M. Tulok, *Excavations at Bicske – Galagonyás (Part III). The Notenkopf and Sopot – Bicske cultural phases*, Edizioni Svevo Trieste, 1996.
- Virág 2004a: C. Virág, *Așezările grupului neolic Pișcolt din nord-vestul României*. In: Satu Mare StCom, Seria Arheologie, XVII-XXI/I, 2000-2004, p. 13-27.
- Virág 2004b: C. Virág, *Cercetări arheologice la Urziceni-Vamă*. In: ActaMP, XXVI, 2004, p. 41-76.
- Zalai-Gaál 2004: I. Zalai-Gaál, *Die Geweihharpunen und Harpunensichere im Spätneolithikum des Karpatenbeckens*. In: PZ, 79, 2, 2004, p. 133-144.

Neolithic funerary finds from Satu Mare County (Abstract)

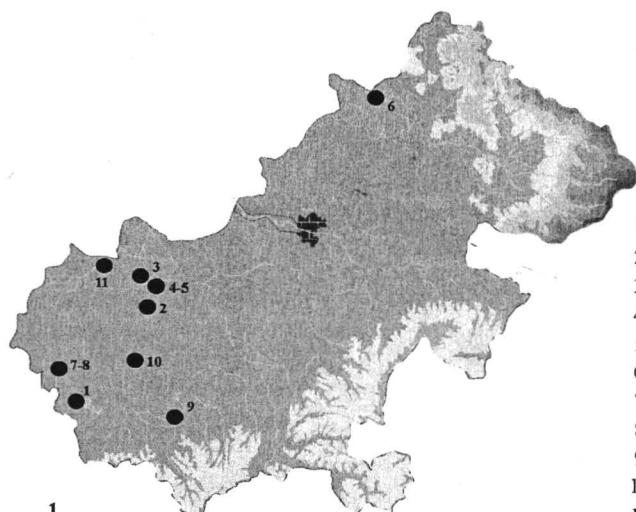
The subject of our paper is to present the funerary or probable funerary finds from the Neolithic Age from the Satu Mare county, north-western Romania. The study was made on the basis of 22 features from 11 archaeological sites. However, parts of them are uncertain and controversial finds.

Four graves recently discovered at Tășnad, are assigned to the Early Neolithic (late Starčevo-Criș culture). All finds are individual inhumations in the settlement area, three of them in the proper grave pits, and one founded in another typ of feature, probably a refuse pit or a pit house. All Early Neolithic skeletons are laid in contracted position on their left side. No grave goods had been found, except for the grave nr. 3, with two blades from obsidian.

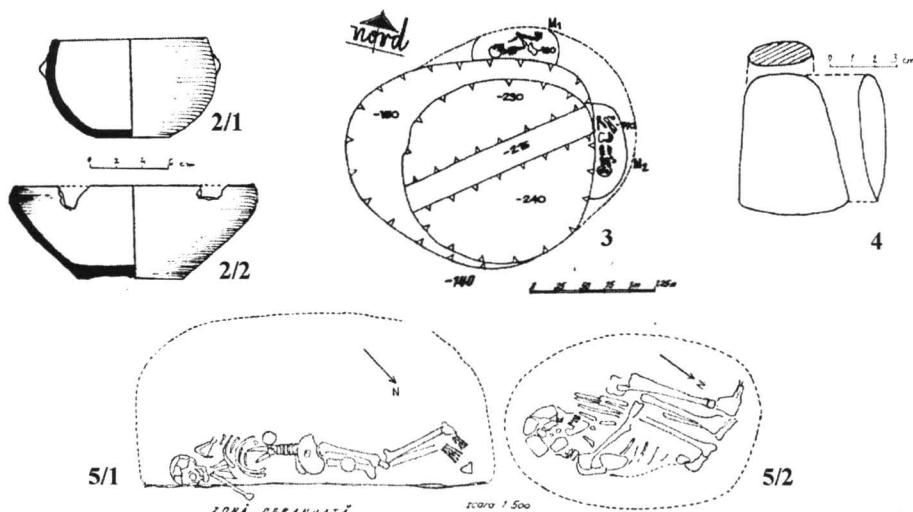
One grave from Urziceni, two from Pișcolt – Lutărie and one from Căpleni - Togul lui Reök, certainly belong to the Middle Neolithic times (Pișcolt culture). Other 8 graves from 6 sites are uncertain assigned to the Middle Neolithic. In addition, a clump of human bones without anatomic connections was found in an unfunerary context, in a ditch from Urziceni. In most cases, the deceased were laid in proper grave pits, except of the skeletons founded in the

refuse pits. All the deceased were buried inside settlement area. In the same time, all well dated skeletons are laid in contracted position either on their left or on their right side. The majority of graves lacked by inventory, and only few clay vessels being discovered (Pișcolt). A special case is a grave with marble beads and one Pișcolt type pottery fragment from Urziceni. Its Middle Neolithic assingment, albeit possible, is however uncertain, because the grave was discovered in the context of an Middle Cooper Age (Bodrogkeresztúr) cemetery and the mentioned single pottery fragment can be in secondary position.

The Late Neolithic Herpály culture is represented by two graves with contracted skeletons, without goods, from Carei - Cozard, and possible other one from Cămin. Apart of these, there are two special features from Halmeu (Iclod I pottery style): rectangular pits, without human skeletons, but with a grave specific inventory such as clay potteries, polished and chipped stone tools, boar tusk pendants, ochre. The two features from Halmeu could probably be interpreted as symbolic graves (cenotaphs).

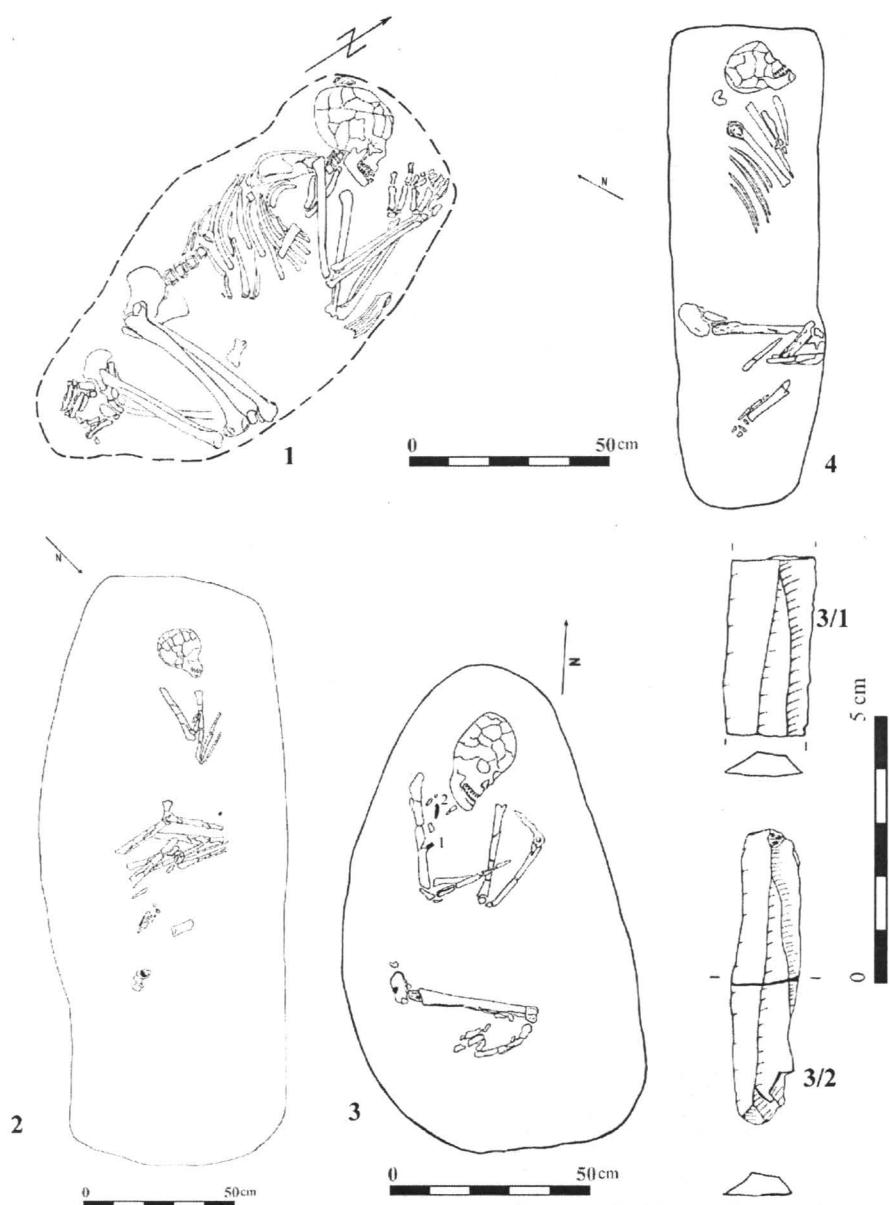

1. Andrid - Păşune / Ördöngös
2. Carei - Cozard / Kozárd
3. Cămin - Stația de pompă
4. Căpleni - Togul lui Reök / Reök tag
5. Căpleni - Canalul de irigații
6. Halmeu - Vamă
7. Pișcolt - Lutărie / Kincsverem
8. Pișcolt - Nisipărie / Homokos Domb
9. Tășnad - Sere
10. Tiream - Drumul Tireamului
11. Urziceni - Vamă

Planșa I / Plate I

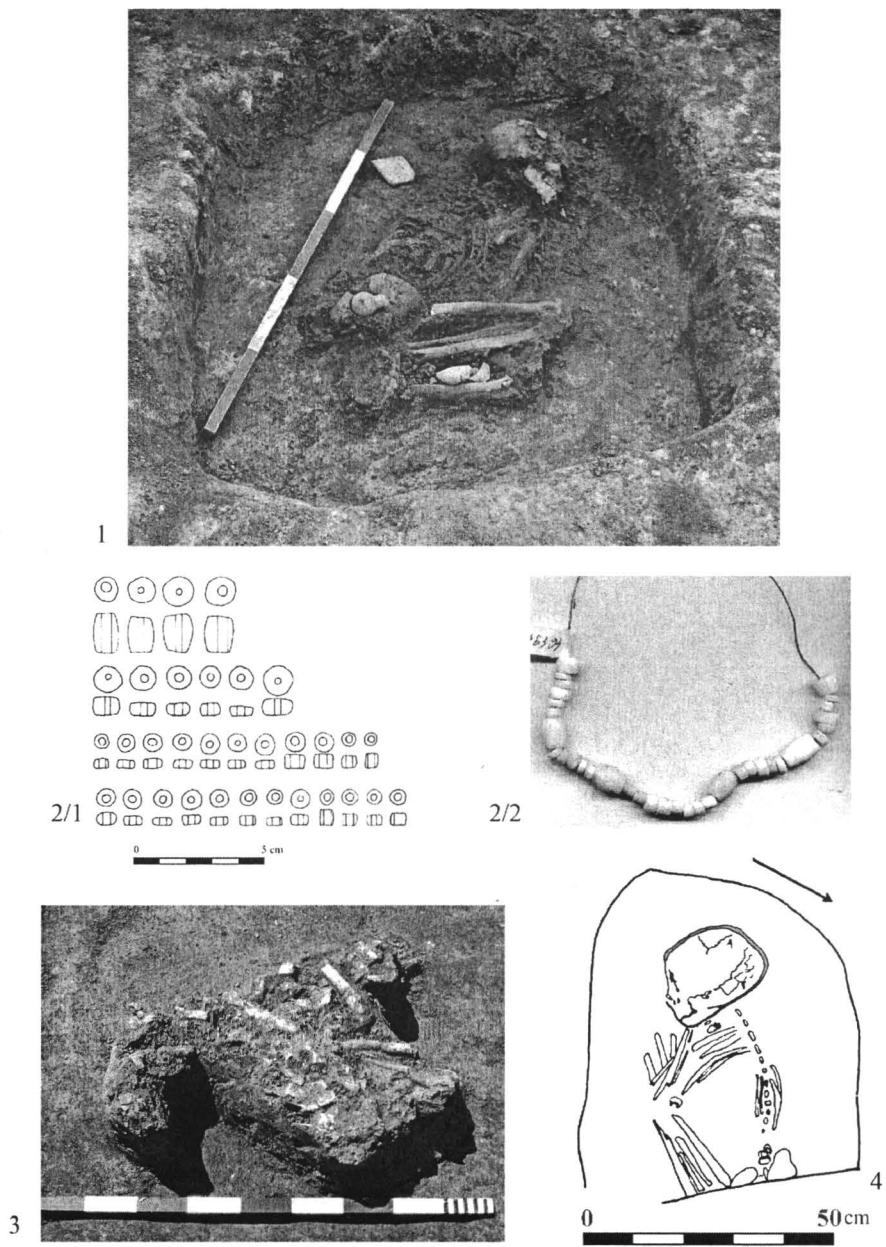
1. Harta județului Satu Mare cu amplasarea siturilor cu descoperiri mortuare; 2/1-2.
- Pișcolt - Nisipărie:** ceramică (după Lazarovici - Németi 1983); 3. **Carei - Cozard:** groapa G2 cu mormintele M1 și M2 (după Iercoșan 1997, 32); 4. **Cămin - Stația de pompă:** topor de piatră (după Németi 1987); 5/1. **Căpleni - Canalul de irigații:** M1/1986 (după Iercoșan 1993); 5/2. **Căpleni - Togul lui Reök:** M2/1987 (după Iercoșan 1993)
1. The Satu Mare County map with the position of sites with mortuary finds; 2/1-2.
- Pișcolt - Nisipărie:** pottery (after Lazarovici - Németi 1983); 3. **Carei - Cozard:** pit G2 with graves 1 and 2 (after Iercoșan 1997, 32); 4. **Cămin - Stația de pompă:** stone axe (after Németi 1987); 5/1. **Căpleni - Canalul de irigații:** grave 1/1986 (after Iercoșan 1993); 5/2. **Căpleni - Togul lui Reök:** grave 2/1987 (after Iercoșan 1993)

Planșa II / Plate II

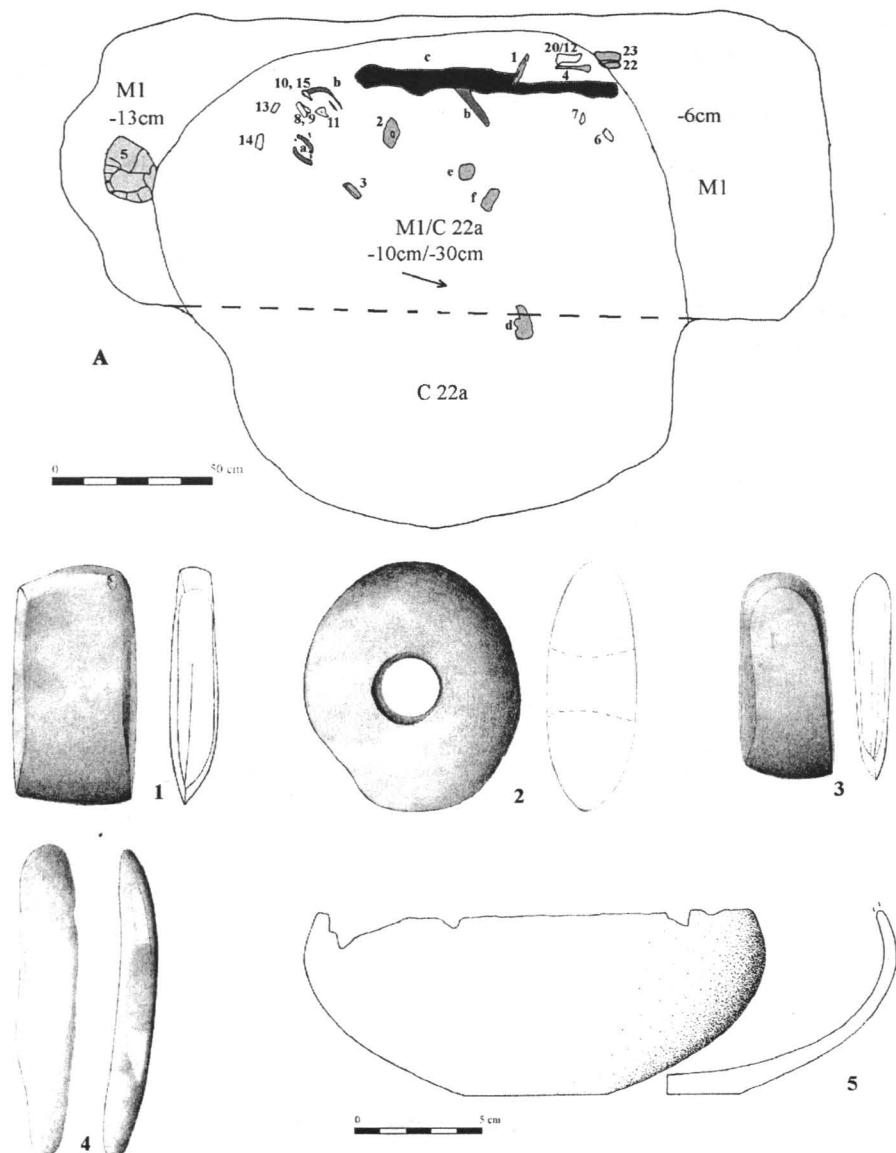
Tășnad - Sere: 1. M1/2002; 2. M2/2006; 3. M3/2006; 3/1-2. lame din M3; 4. M4/2006

1. Grave 1/2002; 2. Grave 2/2006; 3. Grave 3/2006; 3/1-2. blades from grave 3; 4. Grave 4/2006

Planșa III / Plate III

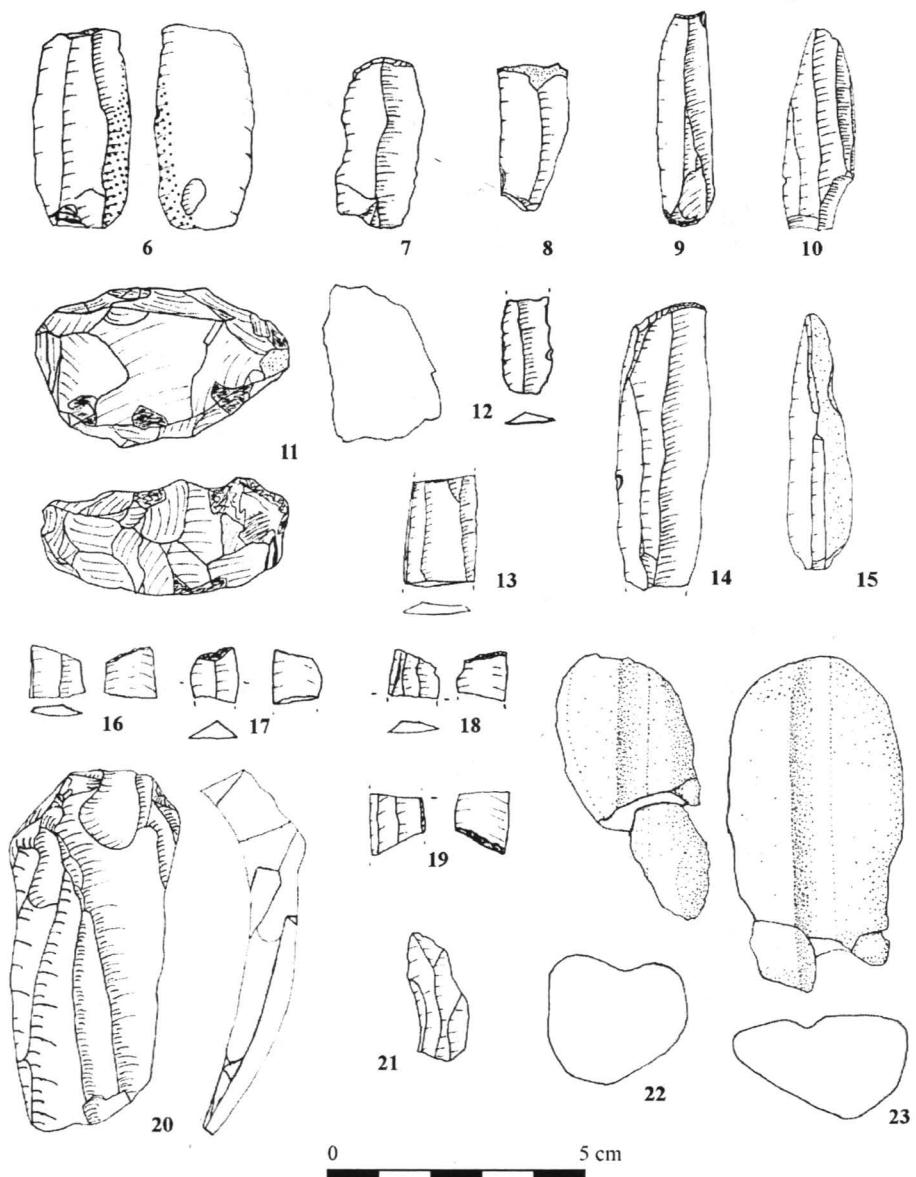
Urziceni - Vamă: 1. M8/2003; 2/1-2. mărgele din M8 – desen și fotografie; 3. M1/2003; 4. M2/2003
 1. Grave 8/2003; 2/1-2. beads from grave 8 – drawing and photo; 3. Grave 1/2003; 4. Grave 2/2003

Planșa IV / Plate IV

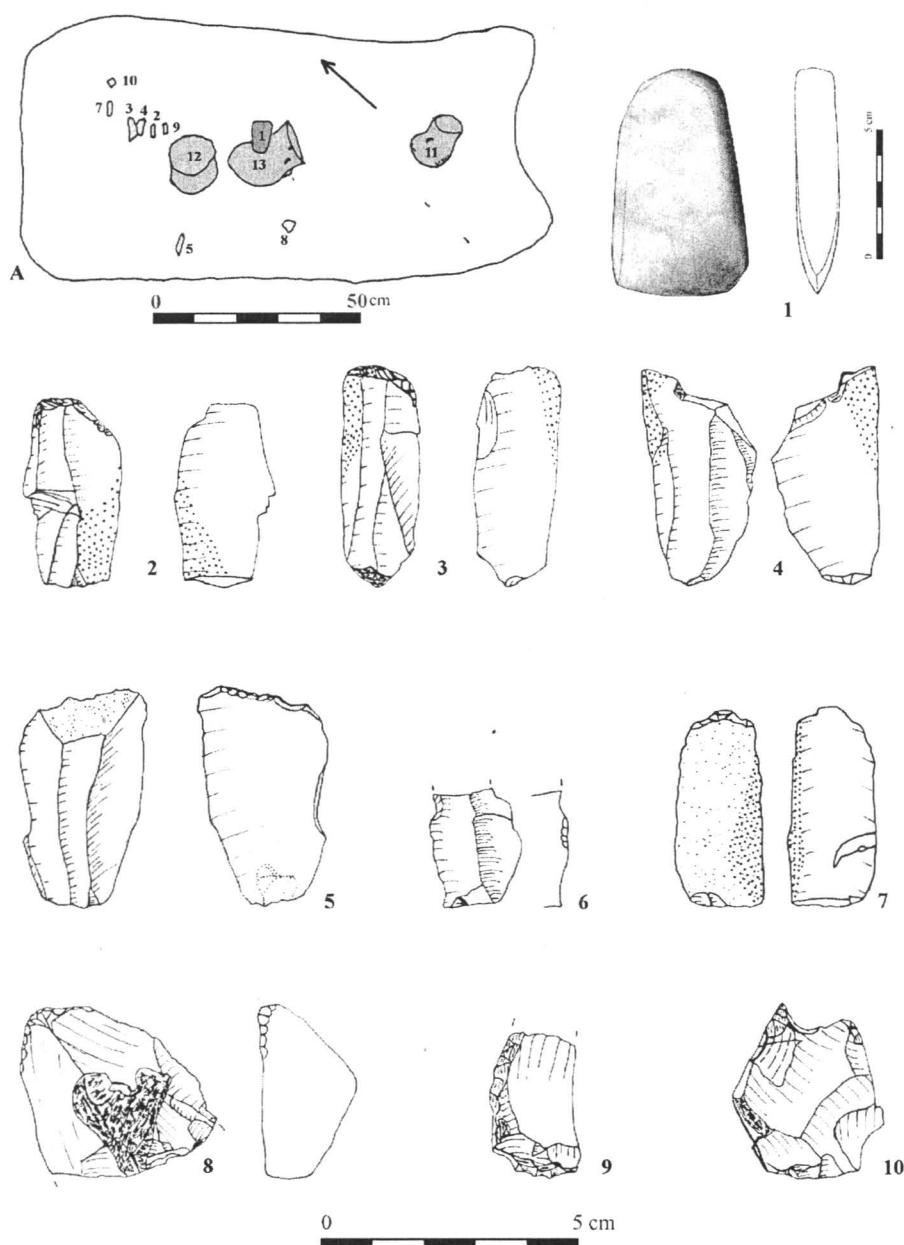
Halmeu –Vamă: A. M1 și C22a/2006 (a. pandante din colți de mistreț; b. fragmente de oase; c. lemn carbonizat; d. gresie; e - f. galeți din C22a) 1 - 5. piese de inventar din M1: 1, 3. topoare; 2. ciocan perforat; 4. șlefuitor, 5. vas ceramic

A. grave 1 and feature 22a/2006 (a. boar tusk pendants; b. bone fragments; c. charcoal; d. sandstone; e - f. pebbles from feature 22a); 1 -5. grave goods from grave 1: 1, 3. axes; 2. perforated hammer; 4. abrader; 5. pottery

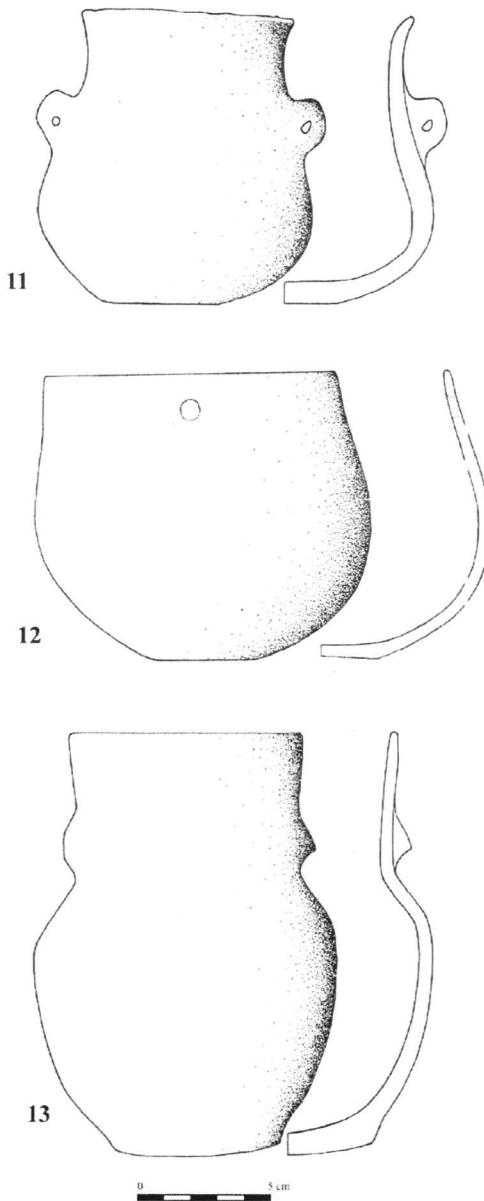
Planșa V / Plate V

Halmeu - Vamă: 6 - 23. piese de inventar din M1: 6 - 21. piese din piatră cioplită,
22 - 23. netezitoare sănțuite (numerotarea pieselor continuă din planșa IV)
6 - 23. grave goods from grave I: 6-21 chipped stone tools; 22 - 23. grooved smoothers
(artifacts numbering follows in Plate IV)

Planșa VI / Plate VI

Halmeu – Vamă: A. M2/2006; 1 - 10. piese de inventar din M2: 1. topor; 2 - 10. piese din piatră cioplită
A. grave 2/2006; 1 - 10. grave goods from grave 2: 1. axe; 2 - 10. chipped stone tools

Planșă VII / Plate VII

Halmeu - Vama: 11 - 13. ceramică din M2 (numerotarea pieselor continuă planșa VI)
11 - 13. pottery from grave 2 (artifacts numbering follows in Plate VI)